

TAZIYQ VA ZO'RAVONLIKKA UCHRAGAN AYOLLAR FARZANDLARINING PSIXOLOGIK HOLATI VA TARBIYADAGI MUAMMOLAR

Abdullayeva Dilnoza Azimovna

Qorovulbozor tuman "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi psixologi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tazyiq va zo'ravonlikka uchragan ayollarning farzandlari duch keladigan psixologik muammolar hamda tarbiyadagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Zo'ravonlik muhitida ulg'aygan bolalarda xavotirlik, agressivlik, emotsional beqarorlik va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklar kuzatilishi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, ijtimoiy-psixologik yordamning ahamiyati ham ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *zo'ravonlik, tazyiq, psixologik holat, farzand tarbiyasi, xavotir, agressiya, oilaviy muhit.*

Abstract: *This article analyzes the psychological problems and educational difficulties faced by children of women who have experienced pressure and domestic violence. It highlights anxiety, aggression, emotional instability, and difficulties in social adaptation observed in children growing up in violent environments. The importance of social and psychological support is also emphasized.*

Keywords: *violence, pressure, psychological state, child upbringing, anxiety, aggression, family environment.*

Аннотация: *В статье рассматриваются психологические проблемы и трудности воспитания детей женщин, подвергшихся давлению и насилию. Отмечаются тревожность, агрессивность, эмоциональная нестабильность и сложности социальной адаптации у детей, выросших в условиях насилия. Подчеркивается значимость социальной и психологической помощи.*

Ключевые слова: *насилие, давление, психологическое состояние, воспитание детей, тревожность, агрессия, семейная среда.*

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida jamiyatning ijtimoiy hayotida yuz berayotgan o'zgarishlar, turli muammolar oilaviy munosabatlarda ham aks etmoqda. Afsuski, oilalarda ayollarga nisbatan jismoniy, ruhiy yoki iqtisodiy tazyiq va zo'ravonlik holatlari hali-hanuz uchramoqda. Bunday vaziyat nafaqat ayolning shaxsiy hayotiga, balki farzandlarning ruhiy olamiga ham bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zo'ravonlik muhitida ulg'aygan bolalarda emotsional beqarorlik, xavotir, agressivlik, ijtimoiy chekinish yoki intizom buzilishi kabi muammolar tez-tez kuzatiladi. Ularning maktabdagi moslashuvi qiyinlashadi, darslarga qiziqishi pasayadi, shuningdek, ota-onalarga bo'lgan ishonchi susayadi.

Mazkur masala nafaqat psixologik, balki pedagogik va ijtimoiy jihatdan ham dolzarbdir. Chunki oilaviy muhitning sog'lomligi bevosita kelajak avlodning ma'naviy-ruhiy barkamolligini ta'minlaydi. Shu bois, tazyiq va zo'ravonlikka uchragan ayollar

farzandlarining psixologik holatini chuqur o'rganish, ularda yuzaga keladigan tarbiyaviy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Bugungi kunda oilaviy zo'ravonlik muammosi nafaqat milliy, balki global darajadagi ijtimoiy muammo sifatida qaralmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, zo'ravonlikka uchragan ayollar sonining ortib borishi ularning farzandlari psixologik rivojiga ham bevosita salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Chunki bola uchun ona — eng yaqin tarbiyachi, uning ruhiy holati esa bevosita farzandning shaxsiy shakllanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Zo'ravonlik muhitida ulg'aygan bolalarda xavotir, depressiv kayfiyat, agressiv xatti-harakat, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar tez-tez uchraydi. Bunday psixologik jarohatlar ularning keyingi hayotida ham davom etib, sog'lom shaxs sifatida rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shu bois, mazkur masalani o'rganish nafaqat psixologiya va pedagogika fanlari, balki jamiyat barqarorligi va kelajak avlod tarbiyasi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, ayollarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlikni kamaytirish, ularning farzandlarida yuzaga keladigan psixologik muammolarni aniqlash hamda bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlar ishlab chiqish zarurdir. Bu esa, o'z navbatida, sog'lom oilaviy muhitni shakllantirish va kelajak avlodni barkamol insonlar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Zo'ravonlik va tazyiqqa uchragan ayollar farzandlarining psixologik holatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning ruhiy olamida chuqur iz qoldiradigan salbiy oqibatlar kuzatiladi. Bola o'z hayotining ilk davrlaridanoq xavfsiz muhitga ehtiyoj sezadi, ammo oilaviy munosabatlarda beqarorlik mavjud bo'lsa, bu ehtiyoj qondirilmaydi va natijada xavotir, qo'rquv, ishonchsizlik kabi hissiy holatlar shakllanadi. Ayrim hollarda bu jarayon depressiv kayfiyat, yig'loqilik, tungi qo'rquvlar yoki haddan tashqari tajovuzkorlik orqali namoyon bo'ladi. Shuningdek, bunday bolalar ko'pincha o'z tengdoshlari bilan munosabat o'rnatishda qiynaladi, ularga nisbatan ishonchsizlik yoki hujumkor munosabatni tanlaydi.

Bunday sharoitda ulg'aygan farzandlarning tarbiyasida ham qator muammolar kuzatiladi. Birinchidan, ular maktab ta'lim jarayonida intizomni saqlashda qiyinchiliklarga duch keladi, darslarga qiziqishi susayadi, ba'zida esa bilim olish jarayonidan butunlay chetlashishga moyil bo'ladi. Ikkinchidan, o'qituvchilar va sinfdoshlar bilan muloqotda tortinchoqlik yoki aksincha tajovuzkorlik ko'rinishlari tez-tez uchraydi. Uchinchidan, oiladagi salbiy namuna tufayli farzand ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarni normal deb qabul qilishi, keyinchalik o'z hayotida ham xuddi shunday tajribani qaytarishga moyilligi ortadi. Bu esa jamiyatda zo'ravonlikning avloddan-avlodga o'tishiga sabab bo'lishi mumkin.

Psixologik nuqtayi nazardan qaralganda, bunday bolalarda "travmatik tajriba sindromi" shakllanadi. Ularning diqqat va xotirasi sustlashadi, o'z-o'ziga bahosi pasayadi, kelajak haqidagi tasavvurlari noaniq bo'lib qoladi. Shuningdek, ular ichki dunyosida xavfsizlikka bo'lgan ehtiyojni qondira olmaganligi sababli jamiyatda moslashishda

qiynchiliklarga duch keladi. Buning natijasida ijtimoiy chekinish, yolg'izlik hissi va o'zini qadrsiz his qilish kuchayadi.

Tarbiyaviy nuqtai nazardan qaralganda, zo'ravonlik guvohi bo'lgan bolalar ko'pincha ijtimoiy qadriyatlarni noto'g'ri talqin qiladi. Ular sevgi va hurmat o'rniga qo'rquv va bo'ysunish orqali muloqot qilishni o'rganadi. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishida to'sqinlik qilib, jamiyatdagi ijtimoiy rolini sog'lom shaklda bajarishiga halal beradi. Shu bilan birga, ular kelajakda ota-ona bo'lganlarida ham o'z farzandlariga zo'ravonlikni tarbiya vositasi sifatida qo'llashga moyillik ko'rsatishi mumkin.

Mazkur jarayonlarni chuqurroq o'rganish, bolalarning psixologik muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etishga yo'naltirilgan tizimli yondashuv zarur. Birinchi navbatda, oilaviy zo'ravonlik muammosini kamaytirish, ayollarni himoya qilish va ularni psixologik qo'llab-quvvatlash orqali bolalarga barqaror muhit yaratish lozim. Ikkinchidan, bunday bolalar bilan ishlashda psixolog, pedagog va ijtimoiy xodimlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy psixokorreksion mashg'ulotlar, guruhiiy terapiya va maktabdagi maxsus qo'llab-quvvatlash dasturlari yordamida ularning ruhiy holatini yaxshilash mumkin. Uchinchidan, jamiyatda sog'lom oilaviy qadriyatlarni targ'ib qilish, ota-onalar uchun psixologik treninglar o'tkazish ham profilaktik chora sifatida katta ahamiyatga ega.

Shunday qilib, tazyiq va zo'ravonlik muhitida ulg'aygan farzandlarning psixologik rivojlanishi hamda tarbiyasida yuzaga keladigan muammolar ko'p qirrali va murakkabdir. Bu masalani chuqur o'rganish, ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotda qo'llash – nafaqat bunday bolalarning kelajagi, balki butun jamiyatning sog'lom rivojlanishi uchun ham zarurdir.

Zo'ravonlik muhitida ulg'aygan bolalarning psixologik holatini barqarorlashtirish va tarbiyadagi muammolarni yumshatish uchun profilaktika hamda korreksion yondashuvlar majmuini qo'llash juda muhimdir.

Profilaktik choralar quyidagilardan iborat:

❑ Ota-onalar bilan ishlash. Maxsus psixologik treninglar orqali sog'lom oilaviy munosabatlar, konfliktni tinch yo'l bilan hal etish, mehr va hurmat asosida tarbiya berish ko'nikmalarini shakllantirish.

❑ Maktab muhitida qo'llab-quvvatlash. Pedagoglar, sinf rahbarlari va psixologlar hamkorligida zo'ravonlik muhitidan kelgan bolalar uchun qo'shimcha e'tibor berish, ular bilan individual suhbatlar o'tkazish, ijtimoiy moslashuvni yengillashtiruvchi tadbirlar tashkil etish.

❑ Jamiyatda ma'rifat targ'iboti. OAV va ijtimoiy loyihalar orqali oilaviy zo'ravonlikning zararli oqibatlarini keng yoritish, sog'lom oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash.

❑ Huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish. Ayollarni himoya qiluvchi qonunlar, "ishonch telefonlari" va krizis markazlari faoliyatini kengaytirish orqali zo'ravonlikning oldini olish.

Korreksion choralar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

❑ Individual psixologik yordam. Bola bilan yakka tartibda ishlash orqali uning emotsional kechinmalarini yengillashtirish, xavotir va qo'rquvni kamaytirish, ijobiy o'z-o'zini bahoni shakllantirish.

❑ Guruhiy terapiya. Tengdoshlari bilan birga o'tkaziladigan mashg'ulotlar orqali bolada ijtimoiy moslashuv, muloqot ko'nikmalari va o'zini ifoda etish imkoniyatlarini rivojlantirish.

❑ Art-terapiya va o'yin terapiyasi. Rasm chizish, musiqa, rolly o'yinlar orqali bolalarning ichki kechinmalarini yengillashtirish va salbiy energiyani sog'lom shaklda chiqarish.

❑ Oilaviy terapiya. Ona va bola o'rtasidagi emotsional aloqani tiklash, o'zaro ishonchni mustahkamlash, sog'lom munosabatlar modelini shakllantirish.

❑ Pedagogik qo'llab-quvvatlash. O'qituvchilar tomonidan bolalarning darsdagi qiyinchiliklarini hisobga olib, individual yondashuv qo'llash, ularni rag'batlantirish va ijobiy kayfiyatda ta'lim jarayoniga jalb qilish.

Shunday qilib, profilaktika va korreksion choralarning uzviy uyg'unligi nafaqat bolalarning ruhiy holatini tiklashga, balki kelajakda zo'ravonlik tajribasining avloddan-avlodga o'tishiga barham berishga xizmat qiladi.

Zo'ravonlik va tazyiqqa uchragan ayollar farzandlarining psixologik holati va tarbiyasidagi muammolarni o'rganish bir necha omillar bilan bevosita bog'liqdir. Avvalo, oilaviy muhit bolaning shaxsiy rivojlanishida asosiy determinant sifatida namoyon bo'ladi. Agar oilada zo'ravonlik va tazyiq mavjud bo'lsa, bola ruhiy jarohatga duch keladi va bu uning kelajakdagi ijtimoiy hayoti, ta'lim jarayoni hamda shaxsiy munosabatlariga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Shu bois mazkur masalani ilmiy jihatdan tadqiq etish zaruriyati yuqoridir.

Ikkinchidan, psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zo'ravonlik muhitida ulg'aygan bolalar o'z tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiynaladi, maktabda o'zlashtirish darajasi past bo'ladi, ularda xavotir va agressiya kuchayadi. Agar bu muammolar vaqtida aniqlanmasa va bartaraf etilmasa, ular keyingi hayotda salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu esa jamiyatda ijtimoiy beqarorlik, konfliktlar va zo'ravonlikning davom etish xavfini kuchaytiradi.

Uchinchidan, mavzuni chuqur o'rganish ijtimoiy siyosat va amaliyot uchun ham muhimdir. Ayollarga nisbatan zo'ravonlikni kamaytirish, bolalarni ruhiy jarohatlardan himoya qilish va ularning sog'lom rivojlanishini ta'minlash davlat miqyosida olib borilayotgan islohotlar va huquqiy hujjatlar bilan bevosita bog'liq. Shu sababli, ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish va ularni ta'lim-tarbiya tizimida, oilaviy siyosatda hamda ijtimoiy xizmatlarda qo'llash zarur.

Demak, mavzuni o'rganish zarurati shundan iboratki, u bir vaqtning o'zida psixologik, pedagogik, huquqiy va ijtimoiy jihatdan dolzarb bo'lib, sog'lom avlodni tarbiyalash va jamiyat barqarorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa

Zo'ravonlik va tazyiqqa uchragan ayollar farzandlarining psixologik holati hamda tarbiyasidagi muammolarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, oilaviy muhit bolaning ruhiy

rivojlanishida asosiy omil sanaladi. Agar oilada tazyiq, qo'pollik va zo'ravonlik mavjud bo'lsa, bolalarda qo'rquv, xavotir, ishonchsizlik, agressivlik, past o'zini baholash kabi salbiy psixologik holatlar shakllanadi. Bu esa ularning ta'lim jarayoni, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy taraqqiyotiga salbiy ta'sir qiladi.

Shuningdek, tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, zo'ravonlik muhitida ulg'aygan bolalar keyinchalik o'zlari ham zo'ravonlikka moyil bo'lishi yoki atrofdagilardan doimiy himoya izlash holatiga tushib qolishi mumkin. Bu esa nafaqat oilaviy, balki ijtimoiy darajada ham muammolarni keltirib chiqaradi.

Mazkur masalani chuqur o'rganish, uning sabablari va oqibatlarini tahlil qilish, psixologik yordam ko'rsatish hamda pedagogik va ijtimoiy mexanizmlarni ishlab chiqish jamiyat barqarorligi, sog'lom avlod tarbiyasi va inson huquqlarini ta'minlash uchun muhimdir.

Shunday qilib, ayollarga nisbatan zo'ravonlikni kamaytirish, bolalarning psixologik salomatligini muhofaza qilish, ularni ijtimoiy hayotga sog'lom shaxs sifatida tayyorlash har bir mutaxassis, ta'lim tizimi va butun jamiyat oldida turgan dolzarb vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN O'ZBEK ADABIYOTLARI RO'YXATI:

1. Jo'rayev R. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
2. Djuraeva N. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari jamiyati, 2014.
3. Qodirova F.R. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. Sharipov Sh. Oila va tarbiya muammolari. – Toshkent: O'zbekiston, 2012.
5. G'oziyev E. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.
6. Yo'ldoshev J., Hasanboeva O. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
7. Shodmonov E., Musurmonova O. Oila mustahkamligi va ma'naviyat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
8. Rasulova M. Bolaning ijtimoiylashuvi va tarbiyasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2017.
9. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan, 2010.